

Alina Szwarc

Rola i miejsce treści kulturowych w procesie kształcenia na przykładzie podlaskich gimnazjów

---

Ars inter Culturas nr 3, 171-179

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Alina Szwarc

Uniwersytet w Białymstoku
Białystok

ROLA I MIEJSCE TREŚCI KULTUROWYCH W PROCESIE KSZTAŁCENIA NA PRZYKŁADZIE PODLASKICH GIMNAZJÓW

Słowa kluczowe: *edukacja w gimnazjum, wielokulturowość, kształcenie kulturowe, program nauczania, tożsamość międzykulturowa, szkoły na Podlasiu*

Słowo wstępne

W artykule przedstawiam zakres i sposoby realizacji treści dotyczących różnorodności kulturowej w opinii dyrekcji podlaskich gimnazjów. Od wielu lat dużym zainteresowaniem cieszą się szkoły funkcjonujące w środowiskach zróżnicowanych narodowościowo, wyznaniowo, językowo – zagadnienia te były i nadal są poddawane głębokim analizom¹. Interesująca okazuje się w tym kontekście zarówno działalność uczniów, jak i ich nauczycieli, jednak niewiele jest współczesnych badań bezpośrednio związanych z doborem i realizacją treści pod tym względem. Treści kształcenia to ten element procesu dydaktyczno-wychowawczego, który łączy cele, metody czy formy organizacyjne. Jak zauważają dydaktycy, dokonanie wnikliwej analizy treści i konieczność wprowadzenia w nich zmian zalicza się do jednych z najważniejszych zadań edukacji².

---

¹ Takimi badaniami od wielu lat zajmują się m.in. pracownicy Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku (m.in. J. Nikitorowicz, *Grupy etniczne w wielokulturowym świecie*, Gdańsk 2010; tegoż, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009; M. Sobecki, *Kultura symboliczna a tożsamość: studium tożsamości kulturowej Polaków na Grodzieńszczyźnie z perspektywy edukacji międzykulturowej*, Białystok 2007; D. Misiejuk, *Dziedzictwo i dziedziczenie w kontekście procesów socjalizacji*, Białystok 2013) oraz Uniwersytetu Śląskiego, Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie (np. *Edukacja międzykulturowa – dokonania, problemy, perspektywy*, red. T. Lewowicki, E. Ogródzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta, Toruń 2011; *Edukacja międzykulturowa – teorie, poglądy, doświadczenia, społeczne*, red. tychże, Toruń 2010; A. Szczurek-Boruta, *Edukacja i odkrywanie tożsamości w warunkach wielokulturowości: szkice pedagogiczne*, Kraków 2007; *Szkoła na pograniczach*, red. T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, Katowice 2000).

² A. Karpińska, *Niepowodzenia szkolne wobec zmian w teleologii edukacyjnej i treściach kształcenia*, [w:] *Edukacja jutra. VII Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, red. K. Denek, T.M. Zimny, Częstochowa 2001, s. 194.

Ustalenia terminologiczne

Najogólniej ujmując, treści kształcenia to „całokształt podstawowych wiadomości i umiejętności z dziedzin nauki, techniki, kultury i praktyki społecznej, przewidziany do opanowania przez uczniów podczas ich edukacji w szkole”³. Treści stanowią materiał nauczania i uczenia się, jaki odpowiadać powinien przede wszystkim założonym celom kształcenia oraz regulowanym przez władze oświatowe wymaganiom programowym⁴. Jak podkreśla Anna Siemak-Tylikowska, ważne jest, by cele te określały charakter danego społeczeństwa, uwzględniały jego potrzeby i potrzeby poszczególnych jednostek. Autorka podkreśla, iż wymaga to uwzględnienia w procesie kształcenia takich treści, które pomogą kształtować u uczniów zarówno poczucie więzi z własnym narodem, jak i otwartość na inne narody. Ważne, by dzięki realizowanym treściom przygotować młode pokolenie do sprawnego funkcjonowania w dziedzinach gospodarki i kultury oraz uczestnictwa w życiu politycznym i społecznym kraju⁵. Oprócz wymienionych kategorii wymagań wobec treści kształcenia, w literaturze przedmiotu podkreśla się jednocześnie ich zgodność z rozwojem i stanem nauki oraz wiedzą psychologiczną. Dodatkową grupę stanowią wymagania dydaktyczne, związane z dobrorem i układem treści⁶.

Treści odgrywają istotną i dość specyficzną rolę w procesie kształcenia szkół zróżnicowanych pod względem kulturowym. Już samo pojęcie „różnicowanie kulturowe”⁷ jest niejednoznaczne, chociażby z tego powodu, iż istnieje wiele definicji pojęcia kultury. Obecną w danym środowisku różnorodność można ujmować jako opis rzeczywistości społecznej – fakt współistnienia w danym społeczeństwie różnych kultur – jako pewną ideologię czy podstawę aktywności społecznej, ale również jako zagadnienie polityczne, którego przedmiotem są grupy lub jednostki mające cechy kulturowe różniące się od kultury dominującej⁸. Pojęcie to jest często postrzegane przez pryzmat etniczny – „jako zagadnienie współistnienia odmiennych wartości kulturowych związanych przede wszystkim z istnieniem różnych grup etnicznych w ramach jednego państwa”⁹. Stąd sformułowanie „różnicowanie” określane jest jako cecha, element różniący się od innych w pewnej całości, bywa tożsamy z pojęciem różnica¹⁰. Natomiast kulturę można zdefiniować jako „ogół stworzonych przez ludzi wartości naukowych,

³ *Pedagogika. Leksykon PWN*, red. B. Milerski, B. Śliwerski, Warszawa 2000, s. 251.

⁴ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2004, s. 428.

⁵ A. Siemak-Tylikowska, *Treści kształcenia*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykała, Warszawa 1993, s. 853-854.

⁶ Por. kategorie wymagań wobec treści kształcenia przedstawione w podręcznikach dydaktyki ogólnej (m.in. C. Kupisiewicz, *Dydaktyka ogólna*, Warszawa 2002; W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 2003).

⁷ W literaturze przedmiotu często w jednakowym sensie używa się terminów „różnicowanie kulturowe”, „społeczeństwo wielokulturowe” – w rozumieniu sytuacji występowania elementów wielu kultur w określonym środowisku. Próbę uporządkowania tych pojęć podjął P.P. Grzybowski w pracy: *Edukacja europejska – od wielokulturowości ku międzykulturowości*, Kraków 2007.

⁸ W. Burszta, *Antropologia kultury*, Poznań 1998, s.152.

⁹ M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, Warszawa 1997, s. 7.

¹⁰ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 4, red. S. Dubisz, Warszawa 2003, s. 1076.

społecznych, artystycznych i technicznych oraz procesy tworzenia tych wartości”¹¹. Antonina Kłoskowska zauważa, że kultura nie może być indywidualnym tworem człowieka, jest bowiem efektem życia ludzi, powstaje w toku ich wzajemnego oddziaływania, współdziałania, a trwając przez pokolenia, rozwija się i wzbogaca w procesie tradycji¹². Dlatego mówiąc o kulturze, należy uwzględnić pewną wyodrębnioną sferę ludzkich doświadczeń i twórczych działań¹³. W ujęciu Jerzego Nikitorowicza kultura, w kontekście wielokulturowości, stanowiąc czynnik różnicujący, jest również podstawą do jednoczesnego porozumienia¹⁴. Autor wyraźnie podkreśla, iż każda kultura stanowi część wspólnoty kultury ludzkiej, ale może rozwijać się tylko podczas nieustannej relacji z innymi¹⁵. Natomiast w rozumieniu Tadeusza Lewowickiego zróżnicowanie kulturowe może stanowić obszar poszukiwań różnych modeli praktyki oświatowej, w których dotychczasowe doświadczenia, z zakresu zarówno edukacji wielokulturowej, jak i międzykulturowej, będą miały ogromne znaczenie¹⁶. Stąd interesującym obszarem badawczym są właśnie tereny pogranicza, w których obecne są różne wyznania, języki, narodowości, gdzie rodzi się specyficzna świadomość historyczna i regionalna. Tereny północno-wschodniej Polski są jednym z takich miejsc.

Naukowe podstawy badań

Teoretyczne podstawy podjętych badań stanowi koncepcja tożsamości międzykulturowej J. Nikitorowicza, dotycząca funkcjonowania człowieka w społeczeństwie wielokulturowym. Opierając się na założeniu, iż na tożsamość międzykulturową składa się przede wszystkim poczucie posiadania takich cech, dzięki którym jednostka ma świadomość odrębności, ale i podobieństwa do innych¹⁷, koncepcja owej tożsamości dotyczy procesu ustawicznego jej kształtowania. Sytuacja taka dotyczy społeczeństw wielokulturowych, a zadanie edukacji w tym procesie polega na wspieraniu w nim jednostki. Bardzo ważna jest tu świadomość przebiegu kształtowania tożsamości, przede wszystkim identyfikacja z kulturą rodzimą, „świadomość poczucia zakorzenienia i wartości rdzennych, świadomość czasu, przestrzeni, trwania i przemijania oraz związana z tym świadomość znaczenia i wagi przeszłości, wspólnych losów, przejść i wszystkich zdarzeń zatrzymanych w pamięci zbiorowej oraz świadomość teraźniejszości i poczucia indywidualności, siły i mocy jednostkowej oraz perspektyw rozwoju indywidualnego i grupowego”¹⁸. Wynika to z funkcjonowania człowieka w przestrzeni międzykulturowej, gdzie występują problemy wielu ojczyzn, zachowania własnej indywidual-

¹¹ W. Okoń, *Nowy słownik...*, s. 208.

¹² *Encyklopedia Kultury Polskiej XX wieku*, red. A. Kłoskowska, Wrocław 1991, s. 17.

¹³ A. Kłoskowska, *Problematyczność rozwoju kultury*, „Kultura i Społeczeństwo” 1991, nr 1, s. 27.

¹⁴ J. Nikitorowicz, *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańsk 2005, s. 15.

¹⁵ J. Nikitorowicz, *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*, Białystok 2001, s. 169.

¹⁶ T. Lewowicki, *W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej*, [w:] *Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie*, red. E. Malewska, B. Śliwerski, Kraków 2002, s. 24.

¹⁷ J. Nikitorowicz, *Kreowanie tożsamości dziecka...*, s. 101.

¹⁸ Tamże, s. 93.

ności w procesie kształtowania tożsamości osobowej i społecznej. Istota koncepcji tożsamości międzykulturowej „łączy to, co indywidualne, z tym, co społeczne, to, co rodzinne i lokalne, z tym, co globalne i uniwersalne”¹⁹. Tożsamość międzykulturowa, stanowiąc dialektyczny proces, rozpoczyna się więc od ukształtowania tożsamości rodzinnej, rodzinnej, lokalnej, parafialnej, etnicznej, regionalnej, przez narodową, państwową, kulturową, aż do europejskiej, światowej, globalnej. Dlatego edukacja regionalna jest tak istotna w budowaniu własnej tożsamości, w kształtowaniu kompetencji międzykulturowych²⁰. Stąd tak ważną rolę odgrywa w tym procesie przyjęcie i zaakceptowanie jednostki przez „My rodzinno-familijne”, które „uruchamia niekończący się proces kształtowania osobowej świadomości Ja oraz społecznego wpisywania się w inne My i w efekcie świadomość przynależności do wielu My (rozpoczynając od grupy familijnej, rówieśniczej, klasy, szkoły)”²¹.

Treści kulturowe w podlaskich gimnazjach

Ustalenie sposobów oraz form realizacji treści kulturowych w szkołach umożliwiły wywiady swobodne, nieskategoryzowane, przeprowadzone z dyrekcją szesnastu placówek. Badania²² zostały przeprowadzone na terenie województwa podlaskiego, w czterech powiatach o różnym stopniu zróżnicowania kulturowego: hajnowskim i bielskim (ponad 20%) oraz siemiatyckim i białostockim (ponad 4%)²³, w czterech losowo wybranych gimnazjach każdego powiatu. Różnorodność tego obszaru to przede wszystkim wielowyznaniowość – tu obok siebie istnieją kościoły rzymskokatolickie, cerkwie prawosławne, domy modlitwy baptystów, synagogi. Stąd konieczność realizacji treści dotyczących wielokulturowości jest w takim środowisku uzasadniona. Podkreślić należy, iż możliwości realizacji w szkołach takich treści jest obecnie w polskich szkołach więcej niż chociażby przed reformą z 1999 roku²⁴. Dyrektorzy, zapytani o kierunki zmian w doborze i realizacji treści kształcenia w ostatnich latach, zwracali przede wszystkim uwagę na podział treści pomiędzy szkołę podstawową i gimnazjum. Ich zdaniem ta sytuacja spowodowała, że treści stały się bardziej ogólne, jest obecnie ich mniej, co wynika również ze zmniejszenia liczby godzin niektórych przedmiotów. Wiele osób podkreśliło, iż ważnym elementem dotyczącym zagadnienia treści było wprowadzenie w 1999 roku ścieżek międzyprzedmiotowych²⁵, dzięki którym pojawiło

¹⁹ Tamże, s. 94.

²⁰ J. Nikitorowicz, *Edukacja międzykulturowa*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 935.

²¹ J. Nikitorowicz, *Kreowanie tożsamości dziecka...*, s. 95.

²² Przeprowadzone wywiady to pierwszy etap badań zrealizowanych w ramach pracy naukowej finansowanej ze środków na naukę w latach 2009-2011 jako projekt badawczy (umowa nr 744/B/H03/2009/37).

²³ Źródło: na podstawie wyników badań Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 roku.

²⁴ Wywiady zostały przeprowadzone na początku roku 2009, kiedy nie obowiązywały najnowsze zmiany programowe, dlatego rozmowy ich nie dotyczyły.

²⁵ W nowych podstawach programowych, których wdrażanie do praktyki szkolnej na wszystkich etapach zakończy się w roku 2014/2015, ścieżki międzyprzedmiotowe nie funkcjonują.

się w treściach więcej zagadnień z dziedziny edukacji europejskiej i regionalnej. Kilku respondentów w związku z tym dostrzegło również większą korelację przedmiotów i ich treści.

Jednym z celów podjętych badań było ustalenie, na ile treści kształcenia dotyczące wielokulturowości są realizowane w podlaskich szkołach. W opinii dyrektorów w dużej mierze realizowane są one w ramach zajęć pozalekcyjnych. A okazji jest ku temu wiele, gdyż wszystkie gimnazja mają bogatą ofertę takich zajęć. Są to m.in. koła przedmiotowe, zainteresowań – kluby (teatralne, dziennikarskie, sportowe, europejskie, regionalne, turystyczne, biblioteczne), zajęcia muzyczne, ale i samorząd szkolny, drużyny harcerskie. W zajęciach pozalekcyjnych bierze udział wysoki odsetek uczniów – od 60% do nawet 100%. Dyrekcja tak wysoką frekwencję tłumaczy koniecznością zapewnienia uczniom dojazdów do domów, a czas oczekiwania na transport doskonale sprzyja organizacji zajęć pozalekcyjnych.

Zdaniem dyrekcji problematyka różnorodności kulturowej w największym zakresie wiąże się z pozalekcyjnymi **zajęciami artystycznymi**. Na podstawie przeprowadzonych rozmów śmiało można stwierdzić, iż kulturowy wymiar działalności szkół w największym stopniu odzwierciedlony jest w **działalności muzycznej**, co wynika chociażby z tradycyjnych przygotowań do różnych uroczystości szkolnych (np. świątecznych). Podkreślić należy, iż w kilku szkołach aktywność pod tym względem wykracza poza działalność wyłącznie szkolną i wiąże się z wyraźnymi sukcesami uczniów. W szkołach funkcjonują chóry, zespoły muzyczne, wokalne, wokально-instrumentalne, zespoły pieśni i tańca, orkiestry, które prezentują muzyczną twórczość różnych narodów, innych krajów, wykonują utwory związane z kulturą własnego regionu (eksponując podlaskie tradycje, np. obrzędy świąteczne, weselne) i kulturą mniejszości narodowych i etnicznych. Uczniowie biorą udział nie tylko w uroczystościach odbywających się na terenie szkoły, gminy, województwa, ale i w tych ogólnopolskich, czy nawet międzynarodowych (koncerty, festyny, turnieje, przeglądy folklorystyczne). Wśród tego rodzaju imprez dyrektorzy wymieniali: Rejonowe i Centralne Eliminacje Piosenki Białoruskiej, Konkurs Ukraińskiej Piosenki „Z Podlaskiej Krynicy”, Ogólnopolski Konkurs Piosenki Rosyjskiej. Uczniowie ze szkół w powiatach bielskim i hajnowskim biorą udział w m.in. Orlańskich Spotkaniach z Kulturą i Sztuką Dzieci i Młodzieży, Powiatowych Prezentacjach Tradycji Ludowej, Dniach Kultury Białoruskiej, Prezentacji Szkół w Muzeum Białoruskim. Interesujących doświadczeń (nie tylko muzycznych) dostarczają uczniom przygotowania i udział w Artystycznych Spotkaniach Młodzieży w Muzeum Kultury Białoruskiej w Hajnówce. Uczniowie (np. szkoły w Orli) wraz ze swoimi opiekunami tworzą na tę okazję różnego rodzaju inscenizacje muzyczne białoruskich baśni, organizują pokazy tańca ludowego. Uczniowie, przygotowując m.in. przedstawienia w języku białoruskim, wykazują bardzo dużo inwencji twórczej, samodzielnie wykonują dekoracje, kostiumy, piszą własne scenariusze. W szkole w Bielsku Podlaskim funkcjonuje teatr szkolny „Gimnazjon”, który jako jedyny w mieście ma bogatą wieloletnią tradycję w przygotowywaniu wielu uroczystości miejskich (m.in. Jasełka Bożonarodzeniowe). Podkreślić należy, iż działalność muzyczna jest wyraźniej akcentowana w szkołach, w których jest nauczany język białoruski. Uczniowie takich placówek wielokrotnie zajmowali wysokie miejsca w wielu edycjach Konkursu Piosenki Białoruskiej w różnych kategoriach (szkoły w Orli, Narewce, Hajnówce, Dubinach). Muzyczna wielokulturowość istnieje ponadto w szkołach, w których organizo-

wane są różnego rodzaju konkursy piosenek zagranicznych (np. szkoły w powiecie białostockim).

Innym przykładem obecności treści kulturowych są wykonywane w wielu szkołach **projekty** (samorządowe, unijne, różnorodne programy edukacyjne). Do najczęściej wskazywanych przez dyrekcję należą: „Uczniowie adoptują zabytki”, „Sokrates Comenius”, „Cudze chwalicie, swego nie znacie”, „Tradycje Podlasia”, „Poznając przeszłość, odnajdziesz siebie”, „Mój dom, moja przystań”, „W stronę Kultury”, „Przywróćmy pamięć”, „Howorymo po swojemu”, „Szkoła marzeń”. Szkoły w tym celu podejmuje współpracę z wieloma organizacjami pozaszkolnymi, takimi jak: Związek Ukraińców Podlasia, Białoruskie Towarzystwo Kulturalne, Stowarzyszenie Dziedzictwa Podlasia, Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego, Fundacja współpracy polsko-ukraińskiej „Pauci”, Koła Gospodyń Wiejskich. W większości szkół służą temu również organizowane wymiany międzynarodowe ze szkołami z Białorusi, Ukrainy, Litwy, Estonii, Irlandii, Anglii, Holandii, Niemiec, Francji. W tym kontekście bardzo ważne są również samodzielne inicjatywy uczniowskie, których przykłady podawali dyrektorzy. W każdej ze szkół działa samorząd szkolny, którego członkowie włączają się do organizacji powyższych przedsięwzięć, ale i biorą udział w tworzeniu: wieczorów, apeli, dyskotek, otrzęsín, różnorodnych wycieczek. Uczniowie w wielu szkołach wydają gazetki szkolne, prezentują działalność kół uczniowskich (np. w postaci organizacji wystaw, spotkań), eksponują różne tradycje Podlasia (święta, uroczystości rodzinne, szkolne, regionalne zwyczaje, potrawy).

Treści związane z różnorodnością kulturową, zdaniem badanych, są oczywiście realizowane również podczas **zajęć lekcyjnych**. Choć ich określenie sprawiło dyrekcji więcej kłopotów niż w przypadku zajęć pozalekcyjnych, udało się ustalić, na jakich przedmiotach uczniowie zapoznają się z omawianymi tematami. Do najczęściej wskazywanych przedmiotów należą: język polski, języki obce, wiedza o społeczeństwie, historia oraz muzyka. Wszyscy dyrektorzy przyznali, iż godziny do dyspozycji wychowawców również sprzyjają realizacji takich tematów, jednak mniej niż połowa zadeklarowała taki stan rzeczy. Okazało się, iż w większości szkół podczas zajęć z wychowawcą omawiane są tematy wynikające ze szkolnych programów profilaktyki, a realizowane treści dotyczą głównie problematyki agresji, asertywności, zdrowia czy poradnictwa zawodowego. Zdaniem badanych nieliczni pedagodzy podejmują tematy praw człowieka, z dziedziny tradycji kulturowych i kształtowania tolerancji. Dyrektorzy zapytani, czy ich zdaniem współcześni nauczyciele są przygotowani do wprowadzania tego typu problematyki, w większości twierdzili, iż w dużej mierze w ich szkołach jest to możliwe dzięki podejmowanym przez nauczycieli różnym formom dokształcania. Nauczyciele, choć ogólnie nie zgłaszają takich potrzeb dyrekcji, podejmują różne działania zmierzające do podnoszenia swoich kwalifikacji pod tym względem. Najczęściej wiąże się to z działalnością wydawnictw, które organizują różnego rodzaju szkolenia i spotkania. Nauczyciele uczestniczą chętnie w różnych kursach, organizowanych np. przez kuratorium, jednak niestety rzadko dotyczą one bezpośrednio treści kształcenia czy problematyki kulturowej. Jak podkreślali dyrektorzy, nauczyciele w tym celu najczęściej podejmują działalność samokształceniową, korzystając przede wszystkim z Internetu.

Kolejną, zdaniem dyrekcji, okazję do realizacji treści kulturowych stanowią **ścieżki międzyprzedmiotowe** (głównie edukacja regionalna i edukacja europejska), które do-

skonale wpisują się w większości szkół w prowadzone projekty i programy edukacyjne. Dzięki temu w wielu szkołach odbyły się różnorodne spotkania, konkursy, warsztaty, wystawy. Tego typu imprezy tworzą doskonałą okazję do eksponowania wszelkich szkolnych tradycji – chociażby związanych z przygotowaniem do świąt (np. przegląd kolęd, wigilie szkolne i klasowe, choinki).

Na pytanie, czy treści dotyczące różnorodności kulturowej odgrywają ważną rolę w procesie kształcenia współczesnego młodego pokolenia, badani zdecydowanie odpowiadają „tak”. Wszyscy zgodzili się z koniecznością ich realizacji ze względu na kulturowe walory swojego regionu, ale i na możliwości poznawania innych kultur. Badani komentowali powyższe fakty następująco: „To niezbędne i prawdziwe lekcje o tolerancji i poszanowaniu inności”, „Trzeba przygotować uczniów do funkcjonowania w zróżnicowanym środowisku”, „To niezbędne w zjednoczonej Europie, w czasach otwartych granic, migracji”, „W szkole jest obecna i widoczna wielokulturowość – realizacja takich treści wynika z naszego funkcjonowania, to konieczność”, „Inność nie może stanowić problemu, by współpracować, trzeba znać swoje wartości w tym zakresie”, „Trzeba chronić wartości kulturowe naszego pogranicza”, „Takie treści wzbogacają wiedzę uczniów (to bogactwo wewnętrzne)”, „To oduczanie obecnej nietolerancji”. Jednakże na pytanie, „Czy uważa Pan/-i, że w gimnazjach treści związane z wielokulturowością są realizowane w wystarczającym stopniu?”, dyrektorzy udzielili bardzo różnych odpowiedzi. Prawie połowa przyznała, że ich szkoły robią to bardzo dobrze zarówno co do samych treści, jak i sposobów ich realizacji. Jednak część respondentów zauważa w tej kwestii wiele braków. Dyrektorzy zgodzili się, iż w przypadku tematów dotyczących wątków kulturowych należy zadbać o sposoby ich prezentacji. Wielu pedagogów zauważyło następujące kwestie: „Potrzebujemy więcej czasu na zajęcia pozalekcyjne”, „To dobra wola każdego nauczyciela – nie ma czasu na realizację takich treści”, „To często tylko zarysowanie treści”, „Brak finansów na takie tematy”, „Brak odpowiednio przygotowanych nauczycieli do ich realizacji”, „Podstawa tego nie określa – potrzebny jest konkretny przedmiot szkolny”. Można więc przypuszczać, iż realizacja treści kulturowych w dużej mierze wynika z inicjatywy szkół i samych nauczycieli. Z pewnością sprzyjają temu autorskie programy nauczania. Przeprowadzone rozmowy z dyrekcją dowodzą jednak, iż nauczyciele korzystają z takiej możliwości w małym stopniu, ponieważ w niewielu badanych placówkach są tworzone autorskie koncepcje zajęć.

Konkluzje

Uzyskane wyniki badań z pewnością stanowią cenne wskazówki dla rozważań nad problematyką związaną z doborem i realizacją treści kulturowych we współczesnych szkołach. Jak wskazują badania, uczniowie podlaskich gimnazjów podejmują wiele kulturowych inicjatyw, często poświęcając temu swój czas wolny. Czy jednak dzisiejsza młodzież zainteresowana jest tematyką różnych kultur, religii, wyznań? Zapytani o to dyrektorzy zgodnie udzielali twierdzących odpowiedzi, zwracając uwagę na następujące aspekty: „Ważna jest propozycja realizacji tego typu treści”, „Uczniowie są otwarci, trzeba ich tylko zainteresować”, „To wszystko zależy od formy realizacji”, „Jeśli tylko jest gotowa oferta – to taki wiek”, „Nauczyciele religii mogą to potwierdzić

– uczniowie mają dużo pytań”, „Mało wiedzą, ale chcą poznawać, o ile forma jest ciekawa”, „Wiedzą, że to otwiera ich na współczesny świat”. Stąd pojawia się kolejne pytanie: czy należy realizować tego typu treści w takim samym zakresie w całej Polsce? Badani pedagodzy nie mieli co do tego wątpliwości. Zdecydowanie potwierdzili, że edukacja kulturowa powinna być realizowana we wszystkich szkołach. Tylko jedna osoba miała pewne wątpliwości: „Trudno powiedzieć – pochodzę z innych terenów, terenów raczej jednolitych i bardzo podoba mi się to, co w naszej szkole robimy. Tam, gdzie nie doświadcza się na co dzień wielokulturowości, pewnie trudno jest takie treści realizować”.

Bibliografia

- Burszta W., *Antropologia kultury*, Poznań 1998.
- Edukacja międzykulturowa – dokonania, problemy, perspektywy*, red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta, Toruń 2011.
- Edukacja międzykulturowa – teorie, poglądy, doświadczenia społeczne*, red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta, Toruń 2010.
- Encyklopedia Kultury Polskiej XX wieku*, red. A. Kłoskowska, Wrocław 1991.
- Grzybowski P.P., *Edukacja europejska – od wielokulturowości ku międzykulturowości*, Kraków 2007.
- Karpińska A., *Niepowodzenia szkolne wobec zmian w teleologii edukacyjnej i treściach kształcenia*, [w:] *Edukacja jutra. VII Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, red. K. Denek, T.M. Zimny, Częstochowa 2001.
- Kempny M., Kapciak A., Łodziński S., *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, Warszawa 1997.
- Kłoskowska A., *Problematyczność rozwoju kultury*, „Kultura i Społeczeństwo” 1991, nr 1.
- Kupisiewicz C., *Dydaktyka ogólna*, Warszawa 2002.
- Lewowicki T., *W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej*, [w:] *Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie*, red. E. Malewska, B. Śliwerski, Kraków 2002.
- Misiejuk D., *Dziedzictwo i dziedziczenie w kontekście procesów socjalizacji*, Białystok 2013.
- Nikitorowicz J., *Edukacja międzykulturowa*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1, red. T. Pilch, Warszawa 2003.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009.
- Nikitorowicz J., *Grupy etniczne w wielokulturowym świecie*, Gdańsk 2010.
- Nikitorowicz J., *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańsk 2005.
- Nikitorowicz J., *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*, Białystok 2001.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2004.
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 2003.
- Pedagogika. Leksykon PWN*, red. B. Milerski, B. Śliwerski, Warszawa 2000.
- Siemak-Tylikowska A., *Treści kształcenia*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993.
- Sobecki M., *Kultura symboliczna a tożsamość: studium tożsamości kulturowej Polaków na Grodzieńszczyźnie z perspektywy edukacji międzykulturowej*, Białystok 2007.
- Szczurek-Boruta A., *Edukacja i odkrywanie tożsamości w warunkach wielokulturowości: szkice pedagogiczne*, Kraków 2007.
- Szkola na pograniczach*, red. T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, Katowice 2000.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 4, red. S. Dubisz, Warszawa 2003.

Summary

THE ROLE AND PLACE OF CULTURAL CONTENT IN EDUCATION IN MIDDLE SCHOOLS IN PODLASIE

This paper examines the position of school principals toward the multicultural education. It also analyzes various theoretical subjects from scholarly literature, especially those regarding the function of schools in a multicultural environment. The scarcity of research on this topic makes this study all the more relevant.

Key words: *education in high school, multiculturalism, cultural learning, curriculum, intercultural identity, schools in Podlasie*